

Son Dönem Osmanlı Taşra Hapishanelerine Bir Örnek: Bolvadin Hapishanesi*

DOI NO: 10.5578/jss.66809

Serap SUNAY**

Geliş Tarihi: 07.12.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Özet

Tanzimat devrinde suç-ceza ilişkisinin Osmanlı ceza hukukunda yeniden yapılandırılmasıyla, pek çok suçun cezası hapse çevrildi ve böylece hapishanelere ihtiyaç çoğaldı. Ancak imkânların söz konusu büyümeyle mütenasip olmaması neticesinde hapishaneler mahkûmlarla doldu. Artan mahkûm sayısıyla birlikte buralardaki fiziki durum ve sağlık koşulları asgari insanî yaşam standartlarının altına düştü ve hapishanelerde yaşam günden güne kötüleşti. Söz konusu durum buralardaki koşulların iyileştirilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirdi. Bu sebeple Osmanlı Devleti sınırları içinde hız kazanan hapishaneleri yaygınlaştırma faaliyetleri, kısa sürede yerini ıslah girişimlerine bıraktı. Bu noktadan hareketle, çalışmada Osmanlı Devleti'nin son senelerinde Bolvadin hapishanesinde gerçekleştirilmeye çalışılan ıslahat konu alınarak; buradaki yaşamı normalleştirebilmek adına girişilen tamirat çabaları, suç türü ile oranı, mahkûm profili, çalışanlar, fiziki durum ve sağlık koşulları ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Hapishane, Islahat, Suç, Mahkûm, Bolvadin.

An Example to the Provincial Prison of Ottoman's Last Period: Bolvadin Prison

Abstract

With the restructuring of the crime-punishment relationship during the Tanzimat era in the Ottoman criminal law, punishment of a lot of crimes was turned into imprisonment and that's why the need for prisons increased. However, because the facilities couldn't correspond with the aforementioned growth, prisons were filled with prisoners. With the increasing number of prisoners, physical conditions and health conditions in the prisons were lower than the minimum human standard of living and life in prisons worsened from day to day. The situation also brought the necessity of improving the conditions in these places. That's why prison dissemination activities which had accelerated within the borders of the Ottoman State left its place to reclamation initiatives in a short time. From this point forth, in the study the reform which was attempted to realize in Bolvadin prison in the last years of the Ottoman Empire will be focused; and the restoration efforts undertaken

* Bu makale, Uluslararası Bolvadin Sempozyumu'nda "XX. Yüzyıl Başlarında Bolvadin Hapishanesi" başlığıyla sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, serapsunay@balikesir.edu.tr

in order to normalize life there, rate and type of crimes, prisoner profile, employees, and physical condition and health conditions will be discussed.

Keywords: *Prison, Reform, Crime, Prisoner, Bolvadin.*

Giriş

İnsan hürriyetini bağlayıcı cezaların en önde geleni olan hapis, hukukta “*sanık veya suçluyu belli bir mekânda cebren alıkoyarak şahsî hürriyetini kısıtlamak*” şeklinde tanımlanır (Bardakoğlu, 1997: 54). Günümüzdeki şekliyle üç asır öncesine kadar dünyanın hiçbir yerinde mevcut olmayan hapishaneler, kurumsal manada bir varlık göstermeseler de “*hapsetmek*”, fiili farklı şekillerle tarih boyunca var olmuştur (Yıldız, 2012: 1)¹. Osmanlı hukukunda hapis cezası ve uygulaması, ilk dönemlerde aslî bir ceza şekli olarak görülmemiş, sonraki dönemlerde yaygınlık kazanmıştır. Modern hapishaneler tesis edilmeden önce, hafif ve orta dereceli suçlar için para ve hapis cezası, ağır suçlarda ise XVI. yüzyıldan itibaren kürek, XVIII. yüzyıldan itibaren kalebentlik cezası uygulanmıştır (Bardakoğlu, 1997: 63). Bunların yanı sıra kökeni XVI. yüzyıla dayanan ve imparatorluğun sonuna kadar uygulanan cezalardan birisi de prangadır (Saner, 2007a: 163)². Hapis cezasının etkin bir cezalandırma yöntemi olarak yerleşmesinde Tanzimat devrinde yapılan 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunları mühim rol oynamıştır. Netice olarak hapis, XIX. ve XX. yüzyıllarda bütün suç türlerine karşılık gelen bir ceza halini almıştır (Bardakoğlu, 1997: 63)³.

Tanzimat devriyle birlikte, pek çok sahada başlayan değişim ve dönüşüm hareketleri arasında hapishanelerin modernleştirilmesi de yerini aldı. Bu bakımdan hapishane reformu, Osmanlı'nın modernleşme ve merkezileşme projesiyle birlikte değerlendirilmelidir (Şen, 2007: 207). Fakat bu süreçte, Osmanlı Devleti'ne dair birçok mevzu Avrupalı bazı devletlerin tesirlerine açık hale geldi. Bunlardan birisi de hapishanelerin ıslahı meselesiydi. Sultan Abdülmecid'in kendisine sağladığı bazı ayrıcalıklar ve kişisel özellikleri sayesinde büyük nüfuz kazanan İngiltere Büyükelçisi Lord Stratford Canning, bu gücü ve ülkesinin Avrupa'da “*hapishane reformu*”nun

¹ Hapsin tarihi süreçte geçirdiği değişim için bkz. (Yıldız, 2012: 1vd.).

² Osmanlı Devleti'nde ceza türleri hakkında bkz. Mehmet İpşirli (1982), “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, s. 203-248; Neşe Erim (1984), “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul, s. 79-88; Abdülaziz Bayındır (2002), “Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması”, *Türkler*, X/69-82; İsmail Acar (2002), “Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası”, *Türkler*, X/83-90; Mustafa Avcı (2002), “Osmanlı Hukukunda Para Cezaları”, *Türkler*, X/91-106.

³ Foucault'a göre “*cezaî hapsetme*” XIX. yüzyıldan itibaren bireyleri bir yandan hürriyetlerinden yoksun bırakmak diğer yandan da teknik olarak dönüştürülmelemlerini kapsar hale gelmiştir (Michel Foucault (1992), *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, s. 292).

öncüsü konumunda olması neticesinde Osmanlı hapishanelerinin ıslahı hususunda bir hayli diplomatik baskı yaptı. Bu konuda da ölçüsüz eleştiriler yönelten Stratford, -kaldı ki o dönemde İngiltere'deki mahbes ve zindanlar da hiç iç açıcı durumda değildi- 1851 senesinde hazırladığı raporda, Osmanlı mahbeslerinde acilen yapılması gerekenleri bildirdi (Yıldız, 2012: 77, 137)⁴.

Uzun bir zamana yayılan hapishaneleri ıslah gayretlerinin somut adımı 1856 Islahat Fermanı'nda Osmanlı topraklarındaki hapishane ve tevkifhanelerin düzenlenmesine dair hükümler ile atıldı (Bozkurt, 1996: 109). Bu kez İstanbul başta olmak üzere Osmanlı hapishanelerini incelemek için İngiliz Binbaşı Gordon gönderildi. Yaklaşık bir buçuk sene süren Gordon'un incelemeleri neticesinde sunduğu rapor, Ocak 1858 tarihinde Meclis-i Tanzimat, Meclis-i Vükelâ ve Sultan Abdülmecid tarafından resmen kabul gördü. Buna göre Osmanlı ceza infaz sistemindeki kapatma mekânları, ilk kez “hapishane” başlığı altında toplandı. Zanlılara, kabahatlılere, cünhaya ve cinayet suçlularına ait suçun türü ve ağırlığına göre dört tip hapishane olacağı belirtildi. Böylece Stratford Canning'in öne sürdüğü hapishane ıslahatı meselesi, bir müddet bekletildikten sonra, ana hatları daha genişletilmiş bir biçimde devletin yeniden yapılanması sürecinin başlıca unsurlarından birisi halini aldı (Yıldız, 2012: 173, 179). 1879 tarihinde ise hapishanelerin ıslahı için Adliye Nezareti bir nizamname layihasını padişaha sundu. Hapishanelerin idaresi, görevlileri, mahbusların tayinatı ve çalıştırılması, koşu ve uyulacak kaideler ile mahbusların ibadetlerini düzenleyen 1880 tarihli “*Memâlik-i Mahrûsa-yı Şâhâne'de Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname Lâyihası*” çıkarıldı (Bozkurt, 1996: 111-112)⁵. Ancak hapishanelerdeki koşulların düzeltilmesi sadece bunlara bağlı değildi. Zira adliye teşkilatında yaşanan tahsisat sıkıntısı, kalifiye eleman yetiştirilememesi, mahkemelerin yaygınlaştırılmaması ve davaların zamanında görülebilmesi gibi problemler direkt olarak hapishaneleri etkilemekteydi. Bu aksaklıklar ise tutukluların, muhakeme edilmemeleri ve tutukluluk sürelerinin uzamasından, mahbusların da fiziksel şartların kötülüğünden şikâyetine yol açmaktaydı (Demirel, 2007: 190, 192). Üstelik taşrada pek çok yerde, 1880 nizamnamesinin aksine imkânsızlıklar nedeniyle, ayrı tevkifhane ve hapishane olmaması, buralardaki kalabalığı

⁴ Bunlar, fiziki durum ve iç mimari; aydınlatma, ısıtma, havalandırma ve temizlik; mahbusların güvenliği, sağlığı, hakça muamele görmeleri, ahlakî açıdan ıslahları ve farklı sınıflara ayrılmalari; mahbeslerin içinde ya da üzerinde otoritenin sağlanması ve mahbus şikâyetlerinin o çevredeki mahkemelere intikaline imkân verilmesi; farklı inançlara sahip mahbusların istedikleri ibadeti yapmalarının sağlanması gibi hususları içermekteydi (Yıldız, 2012: 137).

⁵ Nizamnamenin Latin harflerine çevrili tam metni için bkz. (Yıldız, 2012: 475-489).

arttırmakta, neticesinde fiziki ve sağlık koşullarının daha da bozulmasına neden olmaktaydı.

Tüm bu sorunlara rağmen, devlet hapishaneleri modernleştirmek için bir yandan mevcut binaları tamir ederken, diğer yandan da yeni hapishaneler inşa etmekteydi (Tekin, 2008: 207). Ancak XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Osmanlı'da hapishane ile kastedilen halen valinin ikameti olan konak ya da köşkün dahilindeki mahbesden ibaretti. Buraların tamiri yapılırken, mahbes de biraz daha genişletilerek hapishaneye daha uygun hale getiriliyordu (Yıldız, 2012: 328)⁶. Yine 1893 tarihinde hapishanelerin genel vaziyetini anlatan bir örnek nizamname, Serkiz Karakoç tarafından Fransızca'dan tercüme edildi. Burada da hapishanelerin fiziki problemler ile yönetim ve sağlık koşullarının nasıl düzeltilebileceği yani, hapishanelerin ıslahına dair konular izah edilmiştir (Akin, 2011: s. 27-35). Bu çalışmada ağırlıklı olarak incelenen döneme tekabül eden XX. yüzyılın başlarında da- siyasi ve iktisadi tüm olumsuzluklara rağmen- artık ertelenmesi mümkün olamayacak kadar aciliyet kesbeden hapishanelerin ıslahına gayret edildi. Buna rağmen, otuz kadar şehir hapishanesi gezen Ahmet Şerif'in ifadesiyle, XX. yüzyılın başlarında hapishaneler genellikle "rutubetli, pis, havasız, ışıksız, sağlıksız ve dar" yani adeta "mezar" gibiydi. Hapishanelerdeki olumsuz koşullar üzerine Mayıs 1911'de hapishanelerin ıslahı için bir komisyon teşkil edildi. Hazırlanan raporda, Avrupa'daki standartlar göz önüne alınarak ülkenin çeşitli yerlerinde büyük hapishaneler yapılması ve vilâyet hapishanelerinin yeniden tanziminin elzem olduğu belirtildi (Gazel, 2005: 144, 151)⁷. Hapishanelerin inşası, işleyişi ve ihtiyaçlar için gerekli bütçe gibi hususlar, Dahiliye Nezareti'ne bağlı Mebânî-i Emiriyye ve Hapishaneler İdaresi Müdürlüğü'nün yetki sahasındaydı (Çelik, 2008: 605). Devletin merkez

⁶ Hapishane ve mahbes arasındaki işlev ve zihniyet farkı hakkında bkz. (Yıldız, 2012: 8 vd. ; Timur Demirbaş (2005), "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı*, Editörler Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitabevi, İstanbul, s. 12).

⁷ Hapishanelerin harap ve kullanılmaz durumda olduğu hakkında ülke genelinde bazı örnekler için bkz. Kurtuluş Demirkol (2012), *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya; Beyza Karakaya (2016), *Musul Vilayeti Hapishaneleri (1864-1918)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul; Saadet Tekin (2006), "XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti ve Mühlakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, sayı: 2, s. 69-74; Ufuk Adak (2006), *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İzmir, s. 52-58; Mehmet Temel (2009), *XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri*, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 109-135; Özgür Yıldız (2015), "Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği", *Akademik Bakış*, C. 9, sayı: 17, s. 91- 111; Zafer Atar (2011), "20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesi'nin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, sayı: 1, s. 89-90.

hapishanesi konumundaki Hapishane-i Umumi'nin (Atar, 2015: 21) yanı sıra İstanbul'un ilçe ve kazalarında yeni tevkifhaneler inşasına başlandı. 1912 tarihinde İshak Paşa (Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi) ile Üsküdar Paşakapısı'nda yeni tevkifhanelerin yapımı kararlaştırıldı. Ancak Balkan savaşları ve müteakiben I. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklar, tevkifhane ve hapishanelerin inşasını geciktirdi ve Üsküdar ile İshakpaşa tevkifhanelerinin yapımına üç sene sonra başlanabildi (Çelik, 2008: 606-607)⁸. Bu süreçte gerçekleştirilemeyen ıslah çabaları 1913-1914 yıllarında yeniden ele alınsa da 1917 senesinde uygulama alanı buldu (Gönen, 2005: 174-175). Bu bağlamda 1916 tarihinde Alman Doktor Pollitz'in Hapishaneler Umumi Müfettişliği göreviyle Osmanlı Devleti hizmetine girmesi, mevcut ıslahatı başka bir boyuta taşımıştır (Tekin, 2008: 208; Şen, 2007: 69; Schull, 2007: 235-236). İşe hapishanelerin mevcut durumunu tespit etmekle başlayan Dr. Pollitz, tatbik edeceği ıslahat programını oluşturabilmek için Osmanlı hapishanelerinde yeni bir istatistik çalışması başlattı (Demirkol, 2012: 144). Yürüttüğü çalışmalar neticesinde hapishanelere dair yapılacak düzenlemeler hakkında bir rapor hazırladı⁹. Fakat I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı ve Almanya aleyhine sonuçlanmasıyla Meclis-i Vükelâ, devlet hizmetinde bulunan Almanların sözleşmelerini iptal etti. Böylece Osmanlı Devleti'nin 1916-1918 tarihleri arasında güvendiği ve büyük ümitlerle hizmetine aldığı Dr. Pollitz'in hapishanelerin ıslahı çalışmaları da inkitâyâ uğradı (Şen, 2007: 69, 84). Avrupalı Devletler, 1919 tarihinde zor günler geçiren Osmanlı Devleti'nin bu durumunu dahi göz önünde bulundurmadan, mahkûmların yaşam koşullarıyla ilgili yaptırımlarına devam ettiler. İngiliz temsilcilerinden çekinen hükümet, mahkûmların ılaşesinin temin ve ıslahına dair emri ilgili yerlere göndermek zorunda kaldı (Tekin, Özkes, 2008: 189). Yine 1920'de İngiliz ve Fransız yüzbaşı ile İtalyan teğmenden mürekkep "*Müttefik Devletler Hapishane Heyeti*", içlerinde Afyonkarahisar'ın da bulunduğu on üç hapishanede inceleme yaptılar. Teftiş raporunu "*Hapishaneler ve Tevkifhaneler Kavânin ve Nizâmât Kalemî Mümeyyizi*" Bekir Bey kaleme aldı. Buna göre, aradan geçen onca yıl ve gayrete rağmen, hapishanelerin fiziki ve sıhhi bakımdan çok kötü koşullara ve yönetsel problemlere sahip oldukları ifade edildi. Sıkıntılarının giderilmesinin ise yabancı devletlerin müdahalesine müsaade etmeden, bir an evvel zaruret halini alan yeni hapishanelerin yapılmasıyla aşılabilceği belirtildi (Şen, 2007: 89-93). Özetle, hapishanelerin ıslahında Avrupa ülkelerindeki uygulamaları takip eden ve uzmanların yardımına başvuran Osmanlı Devleti, savaşlar ve beraberinde gelen mali külfetler neticesinde projelerini gerçekleştirme zemini bulamadı. Cumhuriyet

⁸ Üsküdar Paşakapısı tevkifhanesi hakkında bkz. (Çelik, 2008: 603-627). Ayrıca İstanbul hapishanelerinin idaresi ve sorunları için bkz. (Yıldıztaş, 2010: 213-238).

⁹ Rapor hakkında malumat için bkz. (Tekin, 2008: 205-222); (Şen, 2007: 69 vd.).

dönemine devrolan bu büyük sorunun 1932 senesinde dahi henüz düzeltilmediğini Zekeriya Sertel'in Sultanahmet Hapishanesi'ndeki beş yüz mahkûmun havasız, penceresiz, mangal kokuları içinde kuru ekmek yiyerek yaşadıklarını aktarmasından anlamaktayız. Sertel, ağır hükümlülerin bulunduğu bu koşuşu “*Yeryüzünde cehennem ancak böyle olabilirdi*” şeklinde tasvir eder (Sertel, 2001: 179-180).

1. XX. Yüzyıl Başlarında Karahisâr-ı Sâhib Hapishanelerinin Genel Durumu

1867 tarihli düzenlemeyle eyalet yerine vilayet adı kullanılarak Hüdâvendigâr vilayeti teşkil edildi. Vilayet, 1892'de Bursa, Ertuğrul, Kütahya, Karesi, Karahisar olmak üzere beş sancak, yirmi dört kaza, otuz beş nahiye ve 3059 köyden ibaretti (Emecen, 1998a: 286). Karahisâr-ı Sâhib sancağı, XVI. yüzyılda Barçınlı, Bolvadin, Çöl, Kırhisar veya Kayırhisar, Kiçi Sincanlı, Sandıklı, Ulu Sincanlı, Şuhut olmak üzere sekiz kazadan ibaretti. XVII. Yüzyılda Evliya Çelebi'ye göre kaza sayısı dokuz idi ve 1839 tarihinde Hüdâvendigâr eyaletine dahil edildi (Emecen (1998b: 444). 28 Ocak 1917 tarihli bir belgede, Karahisâr-ı Sâhib sancağında merkez, Bolvadin, Aziziye, Dinar ve Sandıklı olmak üzere toplam beş hapishane mevcuttu. Bunlardan ilk dördü müstakil hapishaneler iken Dinar'daki bir hanın iki odası kiralanmak suretiyle hapishane olarak kullanılmaktaydı (BOA, DH. MB. HPS, M, nr. 27/3, lef 1). Ekim 1914 tarihli rapora göre yeni teşkil olunan Çivril kazasında ise hapishane mevcut değildi (Şahin, 2015: 30). Keza 15 Şubat 1915 tarihli bir başka belgede de yine Çivril'de hapishane olmadığı belirtilmiştir (BOA, DH. MB. HPS, nr. 153/17). 1 Kasım 1918 tarihine gelindiğinde ise Hüdâvendigâr vilayeti merkez olmak üzere Karahisâr-ı Sâhib sancağında merkez liva, Bolvadin, Sandıklı, Dinar, Aziziye ve Çivril hapishaneleri mevcuttu (BOA, DH. MB. HPS, nr. 162/17).

XX. yüzyılın başlarında, vilayetlerdeki hapishanelerin genel durumları hakkında detaylı bilgi edinilmesini sağlayan “*suâl varakaları*” mevcuttu. Dahiliye Nezareti'ne bağlı çalışan Mebânî-i Emiriyye ve Hapishaneler İdaresi tarafından 1911'de hapishane ve tevkifhanelerden istenen vukuat ve yoklama defterlerinde yer alan istatistiki bilgiler çerçevesinde hükümet; ülke genelindeki suç ve suçlu oranlarını tespit ederek, hapishane ıslahını gerçekleştirecek adımları atmak amacındaydı (Şen, 2007: 143-147). Bu istatistikî verilerden elde ettiklerine hapishane görevlilerinin isim, rütbe, sayı, sorumlulukları, maaş ve çalışma takvimleri gibi bilgileri de ilave edilerek, ülke genelindeki hapishane nüfusu ve idaresi üzerine o güne kadarki en geniş kapsamlı çalışma hazırlandı (Schull, 2007: 232). Matbu olarak düzenlenen bu evraklarda, vilayetin-livanın-kazanın ve-hususi bir ismi varsa- hapishanenin ismi, kadın mahkûmlara mahsus hapishane olup olmadığı, hükümetin malı mı yoksa kira mı olduğu, halihazırdaki kadın ve erkek mahkûm sayısı, hükümet konağı dahilinde ya

da haricinde ve hükümet dairesi müstemilatından olup olmadığı, hapishanenin arazisinin miktarı ile arazinin her zirânın¹⁰ kıymeti, hapishanenin genel durumu, tamirat mı yoksa yeniden inşasının mı gerektiği gibi sorular mevcuttu. Bunlardan son soru bu dönemdeki hapishanelerin vaziyetini anlatması bakımından oldukça çarpıcıdır. Zira böyle bir istatistiğe duyulan ihtiyaç ve elde edilen veriler, hapishanelerin iyi durumda olmadığını en açık kanıtıdır. Söz konusu varakalar, incelenen döneme ait hapishaneler ile mahkûmların genel bir portresini çıkarmak için önemli kaynak değeri taşır. Bu dönemde bir de hapishanelerin tamirat masraflarına dair düzenlenen matbu talimat varakaları mevcuttur (DH. MB. HPS, nr. 8/39, lef 6, 8). Tamir faaliyetleriyle ilgili en ufak detayı dahi bilmek amacına yönelik bu evraklar, ülke sınırlarındaki hapishanelerinin birçoğunun tamire muhtaç olduğunu ve söz konusu ihtiyacı karşılamak için standartlaştırma çalışmalarlarıyla kurumsal bir oluşuma gidildiğini düşündürür.

Hüdâvendigâr Vilayeti'ndeki hapishanelere dair sual varakalarından, Karahisâr-ı Sâhib sancağındaki hapishanelerin vaziyetleri hakkında bilgi elde edebilmekteyiz. Bahsi geçen Ocak 1914 tarihli suâl varakasına göre Hüdâvendigâr Vilayeti, Karahisâr-ı Sâhib Livası hapishanesinin özel bir ismi yoktu. Kazalardakinin aksine erkek hapishanesinin bitişiğinde üç odalı bir kadın hapishanesi vardı. Hükümet malı olan hapishanede 14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla 776 erkek, 24 kadın olmak üzere toplam 800 mahkûm bulunmaktaydı. Hükümet konağının arka kısmında bulunan hapishane, hükümet dairesi müstemilatındandı ve arazisinin önemi üçüncü derecede idi. 2.576 zirâ arazi üzerine kurulan hapishanenin her zirânın kıymeti bir mecdiye idi. Hapishanenin erkeklere ayrılan kısmında yedi koğuş, bir hastane ve ortasıyla haricinde olmak üzere iki avlusu varken; kadınlar kısmında ise üç oda ve bir avlu vardı. Kadın mahkûmlar için yeterli olan hapishane, erkek mahkûmlar için yeterli gelmemekteydi ve 400 mahkûmdan fazlası için ilave koğuşlar yapılması gerekmekteydi. İki hapishane de tamiratla düzelebileceğinden yeniden inşasına ihtiyaç yoktu. Tamirat ve ilave binalar için toplam 55.000 kuruşa ihtiyaç vardı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 19). Merkez liva dışındaki kazalardan Sandıklı hapishanesi, aynı isimle anılmaktaydı. Müstakil bir kadın hapishanesi olmayan Sandıklı'da bunun için bir hane elli kuruş ücretle kiralandı. 97 erkek, 6 kadın toplam 103 mahkûm vardı. Hükümet binasının bitişiğinde olan hapishanenin arazisi çok değerliydi ve her zirâ bir Osmanlı lirası kıymetindeydi. Eski ve harap halde olan Sandıklı hapishanesi tamiri mümkün olmadığından, yeniden inşaya muhtaçtı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 21). Dinar hapishanesinde de ayrı bir kadın hapishanesi yoktu ve aylık 57 kuruşa geçici

¹⁰ Metrik sisteme geçmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimidir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder. Arapça'sı zirâ olan bu uzunluk ölçüsü, Türkçe'de arşın şeklinde kullanılır (Mehmet Erkal, "Arşın", *DİA*, III/411).

bir hane kiralandı. Erkek hapishanesi ise belediyeye ait bir handı ve senelik 1992 kuruş kira ödeniyordu. 65'i erkek, 6'sı kadın toplam 71 mahkûmun bulunduğu Dinar'daki hapishane, konum olarak hükümet konağının karşısında yola nazır, belediyeye ait bir arsadaydı. Tahminen 1.500 arşın büyüklüğünde olan arazinin her zirâ 10 kuruş idi. Son derece iptidai koşullara sahip Dinar hapishanesi kerpiçten yapıldığından ve tamiri de mümkün olmadığından yenisinin inşası elzemdi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 22). Hükümet malı olan Aziziye hapishanesinde de bir kadın hapishanesi yoktu. 66 erkek mahkûmun bulunduğu hapishane, hükümet konağı müstemilatındandı. 360 zirâ olan arazisinin her bir zirâ 11 kuruş idi. Üç oda, bir gardiyan odası ve bir tuvaletten ibaret olan hapishanenin tamiratla düzeltilmesi mümkün değildi. Bu bakımdan Aziziye hapishanesinin de yeniden inşası gerekliydi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 23). Bunlardan pek farklı olmayan Bolvadin hapishanesiyle ilgili bilgiler ise aşağıda izah edildi. Zikredilen raporlara göre, XX. yüzyılın başlarında Karahisâr-ı Sâhib merkez hapishanesi dışında, kazalardaki hapishaneler fiziki, sağlık ve diğer koşullar bakımından son derece yetersiz vaziyetteydi.

2. Bolvadin Hapishanesi'nin Genel Durumu ve Tamirat Faaliyetleri

Bolvadin hapishanesinin inşaa tarihi eldeki verilerden tam olarak tespit edilemese de Mayıs 1895 tarihinde Bolvadin ve civarındaki bazı hapishanelerin tamirinin talep edilmesi, hapishanenin bu tarihten önce var olduğunu düşündürür (BOA, DH. MKT, nr. 173/43). Yukarıda zikredildiği üzere devlet, hapishanelerin ıslahını sağlamak için buralardaki vaziyeti tespit ve gerekli tedbirleri almak için harekete geçmişti. Bu minvalde ülke genelindeki diğer hapishanelerde olduğu gibi Bolvadin'de de durum pek iç açıcı değildi. Mayıs 1895 tarihinde Bolvadin, Uşak, Söğüd, Atranos ve Yenişehir hapishanelerin tamiri talep edildi. Yapılan keşfe göre Bolvadin hapishanesinin tamiri için 6.110 ve yeniden inşası için 10.415 kuruşa ihtiyaç vardı. Fakat Bolvadin, Uşak ve Atranos hapishanelerine ait defterlerin muhtevasının usul ve kaideye uygun olmaması gerekçe gösterilerek, talepleri geri çevrildi (BOA, DH. MKT, nr. 173/43). Eylül 1897'ye gelindiğinde halen söz konusu defterlerin yeniden tanzim edilip gönderilmediğini, sağlık koşullarına uygun olmayan Uşak hapishanesinin yeniden inşasına izin verilmesi için adı geçen kaza hapishanelerinin defterlerini düzenlemeleri gerektiğine dair yazıdan anlamaktayız (BOA, DH. MKT, nr. 2084/16).

Aradan birkaç sene geçmesine rağmen Mayıs 1900 tarihli Bolvadin ve çevresindeki bazı hapishanelerdeki koşulların elverişsizliği ve noksanları ile hapishanedeki mahkûmlara tayinat verilmediğine dair evrak (DH. TMIK.S, nr. 30/27), hapishanenin ıslahı hususunda mesafe kat edilemediğini göz önüne serer. Hapishanelerin söz konusu durumu hakkında her fırsatta

kaleme alınan layihaların arkasının kesilmemesi, meselenin bir türlü hale yola konulmadığının da göstergesidir. Bundan on sene sonra yani Nisan 1910 tarihinde dahi halen yeni bir bina inşa edilecek hapisane için bir yer belirlenemedi. Zira Bolvadin hapisanesi, yeniden yapılacak hükümet dairelerinin inşası sırasında yapılacaktı. Ancak bunlar için bir yer belirlenemediğinden, hapisanenin planı dahi yapılmamıştı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/25, lef 9). Ayrıca Bolvadin'de bina ve sıhhi koşullar bakımından başka problemler de mevcuttu ve sadece hapisaneye ihtiyaç yoktu. Yangında zarar gören hükümet konağı, geçici olarak askeri koşullara yerleştirildi. Fakat buraların zemin katta olması sebebiyle çok rutubetli olduğu ve memurların sağlığını tehlikeye attığı bildirildi. Bu sebeple, Ağustos 1912 tarihinde yeni bir hükümet dairesi yapılanaya kadar, aylık üç liraya geçici bir yer kiralandı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 27/59, lef 2). Mali sıkıntılarla dolu bu yıllarda, devlet değil hapisane, hükümet konağı inşa etmekte dahi zorluk çekmekte ve devlet dairesi ihtiyacını geçici bir çözüm olan kira yoluyla halletmeye çalışmaktaydı¹¹. Buradan da anlaşıldığı üzere, hapisanelerin fiziki koşullarının iyileştirilmesi için yapılan ıslah çalışmaları çerçevesinde tamir ve yeniden inşaları genellikle hükümet konaklarının ihtiyaçlarıyla bir arada yürütülmekteydi. Zira XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kaleiçindeki ve Paşa konağındaki mahbesler, yerlerini hükümet konaklarının bahçesine ya da münasip bir yere inşa edilen hapisanelere bırakmıştı. Oldukça mütevazı olan hapisaneler, genellikle kârgir, iki katlı ve dikdörtgen şeklindeydi (Yıldız, 2012: 329).

Bolvadin hapisanesinde fiziki koşulların uygunsuzluğunun yanında hapisanenin hem sağlık koşullarının insani yaşam kriterlerine uygun olmadığı hem de yönetimindeki yolsuzluklar oraya teftişe gönderilen Dersaadet Jandarma Tensikât Dairesi Müdürü Binbaşı Saadeddin Bey tarafından bildirildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/9, lef 1-2). Söz konusu problemleri detaylı bir şekilde anlatan 8 Ocak 1911 tarihli rapor, özelde Bolvadin, genelde ise Anadolu'daki diğer hapisanelerinin durumunu göz önüne sermesi ve hapisanenin işleyişi bakımından kayda değerdir. Raporunda son derece canlı tasvirlerle yer veren teftiş memuru meselenin vahametini, başlıklar altında şu şekilde izah eder: İlk olarak, hapisanede gerekli personel mevcut değildi ve sadece bir gardiyan vardı, kâtip yoktu. Hapisanedeki tüm işler bir gardiyana emanet ve itimat edilemediğinden, hapisaneye giren-çıkan zanlı ve mahkûmların defteri, usule aykırı bir şekilde jandarma tarafından tutulmaktaydı. Yani nizama göre hapisaneleri dışarıdan korumakla mükellef olan jandarma, bir kâtip atanamamasından

¹¹ Bu dönemde Hüdâvendigâr Vilayeti ile kazalarında kiralananan hükümet konakları ve hapisaneler ve aylık bedellerinin listesi için bkz. BOA, DH. MB. HPS, nr. 27/59, lef 7, 8. Ayrıca Bolvadin'de bir hükümet konağı inşası talebi için bkz. DH. MB. HPS, nr. 148/61, 9 Ağustos 1913/6 Ramazan 1331.

dolayı bu işleri de üstlenmek mecburiyetinde kalmıştı. Üstelik hapishane defteri, hükümetçe tasdik dahi edilmemişti. Bütün bu ifadeler, Bolvadin hapishanesinde işlerin ne denli ciddiyetsiz yürüdüğüünün kanıtıdır. İkinci olarak, hapishanenin fiziki koşulları ve mahkûmların durumuna değinen Saadeddin Bey'e göre hapishanede farklı büyüklüklerde harap vaziyette üç oda bulunmaktaydı. Bunlardan birisi altı adım eninde ve on üç adım boyunda, "izbe kabilinde" idi. Pis, havasız ve nefes almanın dahi zor olduğu 33 kişinin bulunduğu bu koğuştta, mahbuslardan bazılarının altında hasır bile yoktu. Teftişi esnasında mahbuslar, soğuk havaya rağmen kendilerine ne kömür ne de hasır verildiğinden şikâyet ettiler. Saadeddin Bey de onların "sefâleti" üzerine meseleyi kaza kaymakamına şifahen bildirdi. Münasip bir yer araştırıldığı ve bulunduğunda hapishanenin oraya taşınacağı, fakat kömür ve hasır meselesini maddi güçlükler ile esnafın peşin para istemesi nedeniyle çözümlenemeyen kolay olmadığı cevabını aldı. Konuyu Karahisâr'da da gündeme getiren Saadeddin Bey, aşağı yukarı aynı sözlerle karşılaştı. Saadeddin Bey'in raporda vurguladığı önemli hususlardan birisi de hapis cezasında maksadın mahbusların canına kastetmek değil; onların ahlaklarını temini idi. Bu sebeple söz konusu eksikliklerin ve bozuk uygulamanın biran evvel düzeltilmesini istirham etti (BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/9, lef 3). Resmi bir görevli olan Saadeddin Bey'in son sözleri, o devirde hapis cezasına hükümetin bakış açısını göstermek bakımından da ayrıca bir öneme haizdir.

Zikredilen bu rapor üzerine hapishanedeki koşulları iyileştirmek için 1 Mayıs 1911 tarihinde Dahiliye Nezareti ile yapılan yazışma ile Bolvadin hapishanesinin tadilat ve tamirâtı için gereken masrafın tespiti ile harekete geçildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/9, lef 5). Bolvadin Kazası'nda bulunan ve özel bir ismi olmayan ve hükümet malı olan hapishanede; 14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla 80 erkek, 10 kadın olmak üzere toplam 90 mahkûm vardı. Bunlardan kadın ve erkek mahkûmlar harap ve hala hükümet konağında tahsis olunan odalarda idi. Odaların boyu 16,5 metre, eni 5 metre yani 82,5 metrekare idi ve hapishanenin bulunduğu arazinin her zirâi 30 Osmanlı lirası kıymetindeydi. Ayrıca önceki raporlarda olduğu gibi hapishanenin harap durumda olduğu ve tamirinin dahi mümkün olmadığı, bu yüzden yeniden yapılması gereği yenilendi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 20). Yukarıdaki bilgilere ilaveten söz konusu varakadan da anlaşıldığı üzere Bolvadin hapishanesinin tamiri ya da yeniden inşası kaçınılmazdı. 21 Aralık 1913 tarihli keşif defterine göre Bolvadin hapishanesinin tamiri için toplam 1.275 kuruş masraf öngörüldü (BOA, DH. MB. HPS, nr. 8/39, lef 2). Ancak ekonomik sıkıntı nedeniyle bu tamirata tahsisat ayrılamayacağı söz konusu meblağı gelecek sene hapishaneler tamir tahsisatından alınması için başvurulması cevabı geldiyse de (BOA, DH. MB. HPS, nr. 8/39, lef 3) neticede hapishanenin tamiri 1.200 kuruşa belediye kalfası Hüseyin Ağa'ya verildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 8/39, lef 7). 14 Haziran 1914 tarihinde

hapishanenin tamirâtı için hazırlanan keşif defteri incelenerek kabul edildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 112/38). Ancak bütün bu girişimlere rağmen Bolvadin hapishanesinin ıslahında başarılı olunamadığı Eylül 1915 tarihli bir belgede hapishanenin eskiden beri “*gayr-i muntazam ve rutûbetli*” bir binada, üç odadan ibaret olduğu ayrıca bir tevkifhane olmadığından mahkûmlar ve mevkûfların aynı koşullarda kaldığının ve bunun sakıncalarının aktarıldığı mütalaadan açık bir şekilde anlaşılmaktadır (BOA, DH. MB. HPS, nr. 155/33).

Yine 5 Aralık 1916 tarihli bir başka belgeye göre Bolvadin hapishanesindeki koşullar hala sağlıksızdı. Ayrıca gardiyanın olmaması bu görevi jandarmanın yapması, mahbuslar ile mevkûflara tayinat verilmemesi gibi hapishanenin işleyişine dair sorunlar çözüme kavuşmak bir yana, bilakis kronikleşmiş bir şekilde devam etmekteydi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 76/11). Ocak 1917’ye gelindiğinde ise Bolvadin hapishanesi halen metruk ve eski hükümet binasının zemin katındaydı. Ayrıca bir müdürü, memuru ya da kâtibî olmadığı gibi görevli olarak sadece bir gardiyanı vardı (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 7). Mahbusların yiyecek ihtiyacını ise müteahhit karşılıyordu (Demiryürek, 2016: 558). Hapishanedeki mahkûmlardan siyasi suçlular hariç olmak üzere cezalarının bitmesine altı ay kalanlardan çiftçi ve yol tamiri gibi kamu yararına çalışabileceklerin sayısı da istenmişti. Buna göre Bolvadin hapishanesinde içlerinden bazılarının durumları kesinlik kazanmamış 10 kişi vardı. Hapishane işlerinde müstahdem ya da özel sipariş ile imalat yapan mevcut değildi. Özel siparişle imalat yapan sadece merkez hapishanesinde 30 kişiydi¹². Ayrıca tutukluların hepsi işsizdi (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 1, 7)¹³.

Bir türlü çözüme kavuşamayan ve yılan hikâyesine dönen Bolvadin hapishanesinin ıslahı meselesine doğal afetler de ket vurdu. Örneğin depremden zarar gören Bolvadin hapishanesinin duvarının tamiri için 20 Nisan 1918 tarihinde 2.720 kuruş tahsisat gönderildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 14/27). 24 Ocak 1920 tarihli rapora göre Afyonkarahisar kadın ve erkek hapishaneleri, teftiş kurulunun gezdiği on üç hapishaneye göre fiziki ve temizlik koşulları bakımından birçoğunun aksine daha iyi durumdaydı (Özçelik, 2011: 31-36)¹⁴. Buna karşın, 19 Ocak 1920 tarihli bir başka raporda ise Bolvadin hapishanesindeki koşulların kötülüğü “ *Bolvadin’de*

¹² Devlet, mahkûmların çalıştırılması ve meslek edinmeleri hususunda birtakım girişimlerde bulunmuştur. Verilen işleri yapmayı reddeden mahkûmlara ise bazı yaptırımlar uygulanmıştır (Kemal Daşcıoğlu, (2007), “Osmanlı Belgeleri Işığında Denizli Sancağı Hapishaneleri”, *Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler 1*, s. 443).

¹³ Merkez hapishanede 80, Sandıklı’da 2, Aziziye’de 3, Dinar’da 6, Bolvadin de dahil tüm sancakta toplam 101 tutuklu mevcuttu (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 1).

¹⁴ Bunlar Bursa, Adapazarı, İzmit, Gökboza, Geyve, Bilecik, Eskişehir, Ankara, Kütahya, Afyonkarahisar, Akşehir, Iğın, Konya hapishaneleridir (Özçelik, 2011: 31-36).

gördüğüm tevkifhane ahvâl-i sıhhiyesi yerinde olanları hasta ve malûl bir hale sokmaktan başka bir işe yaramaz” ifadeleriyle aktarılmıştır. Raporun devamında, hapishanede sıtmaya yakalanmayanların nadir olduğu, koşullarının müsait olmadığı bu gibi yerlerde hapishanelere daha fazla önem verilmesi gerektiği belirtilir. Bolvadin’de bunun aksine hareket edilmesi ise suçluların hayatına hiç ehemmiyet verilmemesinden kaynaklanmaktadır ve mevcut kötü şartların bir an evvel düzeltilmesi gerekmektedir (BOA, DH. MB. HPS, nr. 164/61). Sorun sadece hapishanenin fizik ve sağlık koşullarıyla da sınırlı değildi. Zira mahkûmların ısınma, aydınlanma, erzak gibi temel ihtiyaçlarının da karşılanmadığını buradaki tüm mahkûmlar adına yazılan Aralık 1920 tarihli telgraftan öğrenmekteyiz. Mahkûmların ya gereksinimlerinin karşılanmasını ya da Karahisâr-ı Sâhib hapishanesi nakillerini istemelerinden mağduriyetin hangi boyutlara geldiği de ortaya çıkmaktadır (BOA, DH. MB. HPS, nr. 69/51, lef 7).

3. Kadın Hapishanesi

İncelenen süreçte, Bolvadin’de bir kadın hapishanesi olmaması da gündeme gelen konulardandı. 31 Ağustos 1886’da kadın mahkûmlar için aylık altmış kuruşa bir tevkifhane kiralanması talebi, hazinenin müsait olmadığı gerekçesiyle kabul edilmedi (BOA, DH. MKT, nr. 1362/78). 1913 senesine gelindiğinde ise Bolvadin’de yüzü aşkın suçlunun cezalarının infaz edilemediği ileri sürülerek, acilen geçici dahi olsa aylık 45 kuruşu kira, 65 kuruşu da gardiyan maaşı masraflarının karşılanması suretiyle bir kadın hapishanesi tesisi talep edildi. Zira kaza hapishanesinden kadın mahkûmlara bir oda tahsisi mümkün değildi ve civardaki Aziziye kazasında da bir kadın hapishanesi yoktu. Bahsi geçen meblağ gönderildi ve bir hane kiralanarak, Bolvadin geçici de olsa bir kadın hapishanesine kavuştu (BOA, DH. MB. HPS, nr. 41/67). Böylece 65 kuruşu kadın, 150 kuruşu erkek olmak üzere birer gardiyanı olan Bolvadin hapishanesinin aylık gardiyan masrafı toplam 215 kuruştur (BOA, DH. MB. HPS, nr. 151/82). Mart 1920 tarihine gelindiğinde ise Bolvadin hapishanesi gardiyanı 600, kadın hapishanesinin gardiyanı da 400 kuruş maaş almaktaydı. Karahisâr-ı Sâhib ve ona bağlı kazalardaki hapishanelerdeki görevlilerin aylık toplam maaşı 10.200 kuruş idi. Aynı tarihte Bolvadin dışında Sandıklı, Dinar, Şuhud, Çivril ve Aziziye kazalarında da kadın hapishaneleri mevcuttu ve bunların toplam aylık kirası 374 kûsur kuruş idi. Ayrıca bu tarihte Bolvadin’de halen bir hükümet dairesi inşa edilmediğini, hükümet dairesi için aylık 262 kuruş kira ödenmesinden anlamaktayız (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 42/60, lef 3).

4. Mahkûm Profili

Hapishanelerdeki mevcut durumu tespit etmek maksadıyla, mahkûm ve mevkûf sayısı ile suç türlerinin tespiti için dört ayda bir matbu yoklama cetvelleri düzenlenmekteydi. Her dört ayın bitiminde Karahisâr-ı Sâhib’e

bağlı kazaların hapisanelerinden ayrı ayrı toplanan bilgiler, tek bir evrakta birleştirilerek, istenildiği gibi seri bir şekilde Dahiliye Nezareti'ne gönderilirdi (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3). Hatta bazı listelerde mevkûfların ismi, şöhreti, baba adı, tutuklanma tarihi ve suçları ayrıntılı bir şekilde kaydedilirdi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 161/42). Bu belgelerde tutulan istatistikler, bahsi geçen dönemde Osmanlı Devleti'nde hapisanelerin vaziyeti, suç oranı-türünü ve hapisanelerdeki sirkülasyonu ortaya koymak için önemli birer kaynak niteliğindedir. Yoklama cetvellerinde suçlar; sırasıyla cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe ayrılmıştı¹⁵. Aşağıdaki tablolarda Bolvadin hapisanesine ait yoklama cetvellerinden birkaç örnek verilmiştir:

Tablo 1. 14 Kasım 1914/1 Teşrinisani 1330 Tarihli Cetvele Göre Bolvadin Hapisanesindeki Hükümlü ve Tutuklu Sayısı¹⁶

Suçun Cinsi	Mahkûmlar			Mevkuflar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	-	-	-	13	-	13
Cünha	113	14	127	80	4	84
Kabahat	13	-	13	-	-	-
Toplam	126	14	140	93	4	97

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS, nr. 153/11, lef 9.

Yukarıdaki tabloya göre, Bolvadin hapisanesinde 113 erkek ile 14 kadın cünha suçundan, kabahatten ise sadece 13 erkek olmak üzere toplam 140 mahkûm; cinayetten 13 erkek, cünhadan 80'i erkek, 4'ü kadın olmak

¹⁵ Cinayet, cünha ve kabahat suçlarına karşılık gelen ceza türleri hakkında bkz. *Türk Hukuk Lügatı* (1991), s. 54, 56, 181.

¹⁶ Erkekler (Zükûr), Kadınlar (Înâs).

üzere toplam 97 mevkûf vardı. Cinayet suçundan hiç mahkûm bulunmamaktaydı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 153/11, lef 9).

Tablo 2. 17 Mart 1915/4 Mart 1331 Tarihli Cetvele Göre Bolvadin Hapishanesindeki Hükümlü ve Tutuklu Sayısı

	Mahkûmlar			Mevkuflar		
Suçun Cinsi	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	-	-	-	27	-	27
Cünha	9	2	11	26	-	26
Kabahat	27	7	34	37	4	41
Toplam	36	9	45	90	4	94

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 20/81 lef 1.

1915 senesinin ilk yoklama cetvelinde de bir öncekinde olduğu gibi cinayet suçundan mahkûm yoktur. Cünha ve kabahat suçlarından 36'sı erkek, 9'u kadın olmak üzere toplam 45 mahkûm mevcuttu. Sayıları 94 olan mevkûflardan erkeklerin 27'si cinayetten, 26'sı cünhadan, 37'si kabahatten ve kadınların da 4'ü kabahatten alıkonulmuştu. Bir önceki döneme göre toplam mahkûm sayısı üçte bir oranına düşmüşken; mevkûf sayısı birbirine yakındır (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 20/81, lef 1).

Aralık 1916 tarihinde ise hapishanede sadece 10 erkek mahkûm vardı. Bunların dışında ne kadın ne de 18 yaşına gelmeyen mahkûm ya da mevkûf bulunmamaktaydı (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 7). Aynı dönemde Karahisâr-ı Sâhib merkez hapishanesinde 219, Sandıklı'da 29, Aziziye'de 15 ve Dinar'da 28 mahkûm; merkezde 80, Aziziye'de 8 ve Dinar'da 12 olmak üzere toplam 100 mevkuf vardı (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 1). Bu istatistiklerden de anlaşıldığı üzere incelenen dönemde Bolvadin'de ayrı bir tevkifhane mevcut değildi ve sayıları hiç de az olmayan mevkûflar da hapishanede tutulmaktaydı. Ocak 1917 tarihli bir belgede de Bolvadin de dahil olmak üzere Karahisâr-ı Sâhib ve ona bağlı Dinar, Sandıklı, Aziziye hapishanelerinin hiçbirinde tevkifhane bulunmadığı ve hapishane veya hapishane için kiralanın bina içinde bir ayrı odanın tevkifhane olarak kullanıldığı ifade edilir (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 1). Oysaki 1880 tarihli Tevkifhane ve Hapishaneler Nizamnamesi'nde

her kazada hem hapishane hem de tevkifhane açılması gereği ifade edilmekteydi (Yıldız, 2012: 475). Mali imkânsızlıklar nedeniyle bu kaidenin uygulanamaması, suçluları ıslah fikriyle ortaya çıkan hapishane kavramının da amacına ulaşmasını engellemekteydi. Zira hükümlülerle, tutukluların aynı yerde tutulması uygun değildi.

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığı günlerde ise Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ve kazaları hapishanelerinde hükümlüden ziyade tutuklu bulunmaktaydı. Dinar, Aziziye ve Çivril hapishanelerinde hiç mahkûm olmaması da dikkat çekicidir. Bolvadin hapishanesindeki tutuklu ve hükümlü sayısında da önceki yıllara nispeten gözle görülür bir azalma yaşanmıştı. 1 Mart 1918'de burada 11'i erkek, biri kadın toplam 12 kişi cünhadan mahkûm iken; cinayetten ve kabahatten hiç mahkûm bulunmamaktaydı. 18 erkek, 2 kadın toplam 20 adet de mevkûf vardı. 1 Kasım 1918 tarihinde ise sadece cünhadan 3 erkek mahkûm ve çeşitli suçlardan 28 erkek mevkûf vardı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 160/36; BOA, DH. MB. HPS, nr. 162/17). Dört aylık Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim 1919 yoklamalarında ise Bolvadin hapishanesinde hüküm giymiş mahkûm yoktu. İlk iki ayda 14'ü erkek biri kadın mevkûfun işlemleri sürmekteydi. Eylül yoklamasında mevkûf sayısı 18 erkek; Ekim'de ise 18 erkek, 4 kadın olarak bildirilmişti. Bu cetvellerde, "*Mevkûfenin işleri hangi dairelerde olduğu*" başlığıyla diğerlerinden farklı olarak tutukluların yargılanma süreçleri, hangi mahkemede incelendikleri ve tarihleri ile ilgili bilgiler de istenmekteydi (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 41/18).

Sonuç

Buraya kadar bahsedilenlerden anlaşıldığı üzere, Bolvadin hapishanesi ve ülke genelindeki taşra hapishanelerinde öne çıkan şikâyet konuları hapishanenin tamiri, yeniden inşası, sıhhi koşulların kötülüğü, izdiham gibi temel hususlardı. Ancak mevcut problemler bunlarla da sınırlı değildi. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde taşra hapishanelerinden bir kesit sunan Bolvadin'de görüldüğü gibi hapishaneler yönetim, işleyiş, personel eksikliği gibi meselelerde de henüz kurumsal bir kimliğe kavuşmamış, tabiri caizse kara düzen bir yapıda idare edilmekteydi. Bunda gerekli araştırmalar ve alt yapı çalışmaları yapılmadan çoğalan hapishaneler kadar Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı gibi devletin içinde bulunduğu ve çok ciddi mali, siyasi, sosyo-kültürel sonuçlar doğuran bir süreçten geçmesi de önemli rol oynadı. Netice itibarıyla, Bolvadin örneğinde ve taşradaki pek çok hapishanede görüldüğü üzere, XX. yüzyıl başlarında ülkenin içinde bulunduğu vaziyet, hapishanelerin ıslahı hususundaki iyi niyetli çabaların hayata geçirilmesine mani oldu.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri (BOA)

Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emiriyye -Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH. MB. HPS), nr. 1/9; nr. 1/25; nr. 8/39; nr. 14/27; nr. 27/59; nr. 41/67; nr. 69/51; nr. 76/11; nr. 112/38; nr. 149/11; nr. 151/82; nr. 153/11; nr. 153/17; nr. 155/33; nr. 160/36; nr. 161/42; nr. 162/17; nr. 164/61.

Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emiriyye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (DH. MB. HPS, M), nr. 20/81; nr. 27/3; nr. 41/18; nr. 42/60.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH. MKT), nr. 173/43; nr. 1362/78; nr. 2084/16.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu, (DH. TMIK.S), nr. 30/27.

Araştırma Eserleri ve Makaleler

Acar, İsmail. 2002). Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası. *Türkler*. X, 83-90

Adak, Ufuk. 2006. *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tarih Anabilim Dalı. İzmir.

Akın, Hatice. 2011. .Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi. *History Studies*. Volume 3/3, 23-36.

Atar, Zafer. 2011. 20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesi'nin Genel Durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 9, Sayı: 1, 87-101.

Atar, Zafer. 2015. 20. Yüzyıl Başlarında İstanbul Hapishane-i Umumi'de Mahkûmların Üretim Faaliyetleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 34, 19-34.

Avcı, Mustafa. 2002. Osmanlı Hukukunda Para Cezaları. *Türkler*. X, 91-106.

Bardakoğlu, Ali. 1997. Hapis, *DİA*, XVI, 54-64.

Bayındır, Abdülaziz. 2002. “Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması. *Türkler*. X, 69-82.

Bozkurt, Gülnihal. 1996. *Batı Hukuku'nun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*. Ankara.

Çelik, Yüksel. 2008. Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Dönemi'nde İşgali. *Belleten*. LXXII, 264, 603-627.

Daşcıoğlu, Kemal. 2007. Osmanlı Belgeleri Işığında Denizli Sancağı Hapishaneleri. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*. 1, 439-445.

Demirbaş, Timur. 2005. Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi. *Hapishane Kitabı*. Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 3-40.

Demirel, Fatmagül. 2007. Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansımaları (1876-1909). *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*. Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 190-199.

Demirkol, Kurtuluş. 2012. *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Demiryürek, Halim. 2016. Hüdavendigâr Vilayetinde Hapishaneler ve Mahpuslar (1914-1917). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 9, Sayı: 42, 552-562.

Emecen, Feridun. 1998a. Hudâvendigâr. *DİA*. XVIII, 285-286.

Emecen, Feridun. 1998b. "Afyonkarahisar", *DİA*. I, 443-446.

Erim, Neşe. 1984. Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Araştırmaları*. IV, İstanbul, 79-88.

Erkal, Mehmet. 1991. Arşın. *DİA*. III, 411-413.

Foucault, Michel. 1992. *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.

Gazel, Ahmet Ali. 2005. Tanin Muhabiri Ahmet Şeref Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri. *Hapishane Kitabı*. Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 143-151.

Gönen, Yasemin Saner. 2005. Osmanlı İmparatorluğunda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı. *Hapishane Kitabı*. Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 173-183.

İpşirli, Mehmet. 1982. XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler. *Tarih Enstitüsü Dergisi*. İstanbul, 203-248.

Karakaya, Beyza. 2016. *Musul Vilayeti Hapishaneleri (1864-1918)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Özçelik, Mücahit. 2011. Mütareke Dönemi'nde Osmanlı Hapishanelerinin Durum. *CTAD*. Yıl 7, Sayı 14, 16-39.

Saner, Yasemin. 2007a. Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*. Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 163-189.

Schull, Kent. 2007. Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*. Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 212-238.

Sertel, Zekeriya. 2001. *Hatırladıklarım*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şahin, Naci. 2015. 20. Yüzyıl Başlarında (H. 1329-M. 1913/H. 1338-M. 1922 Yılları Arasında Afyonkarahisar'da Hapishaneler (Hapishanelerde İyileştirme Çalışmaları). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. C. 5, Sayı: 1, 21-45.

Şen, Hasan. 2007. Osmanlı'da Hapishane Mefhumu. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*. Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 200-211.

Şen, Ömer. 2007. *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalılaştırma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Tekin, Saadet. 2006. XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 4, Sayı: 2, 65-77.

Tekin, Saadet. 2008. Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış. *OTAM*. Sayı: 24, 205-222.

Tekin, Saadet, ÖZKES Sevilay. 2008. Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu. *ÇTTAD*. VII, 16-17 (Bahar-Güz), 187-201.

Temel, Mehmet. 2009. XX. Yüzyılın Başlarında Mentеше Sancağı Hapishaneleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 109-135.

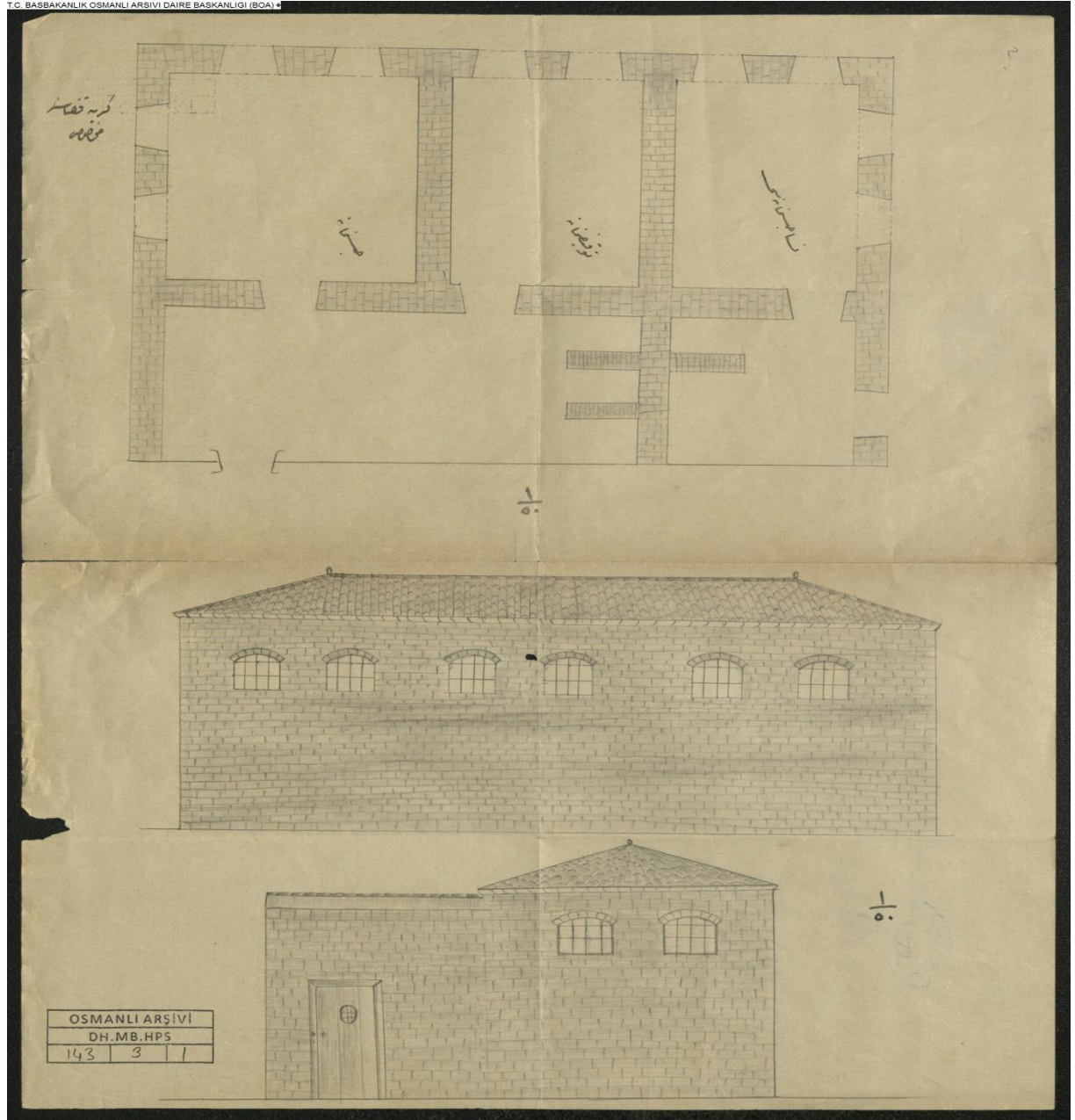
Yıldız, Gültekin. 2012. *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul: Kitabevi.

Yıldız, Özgür. 2015. Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği. *Akademik Bakış*. C. 9, Sayı: 17, 91- 111.

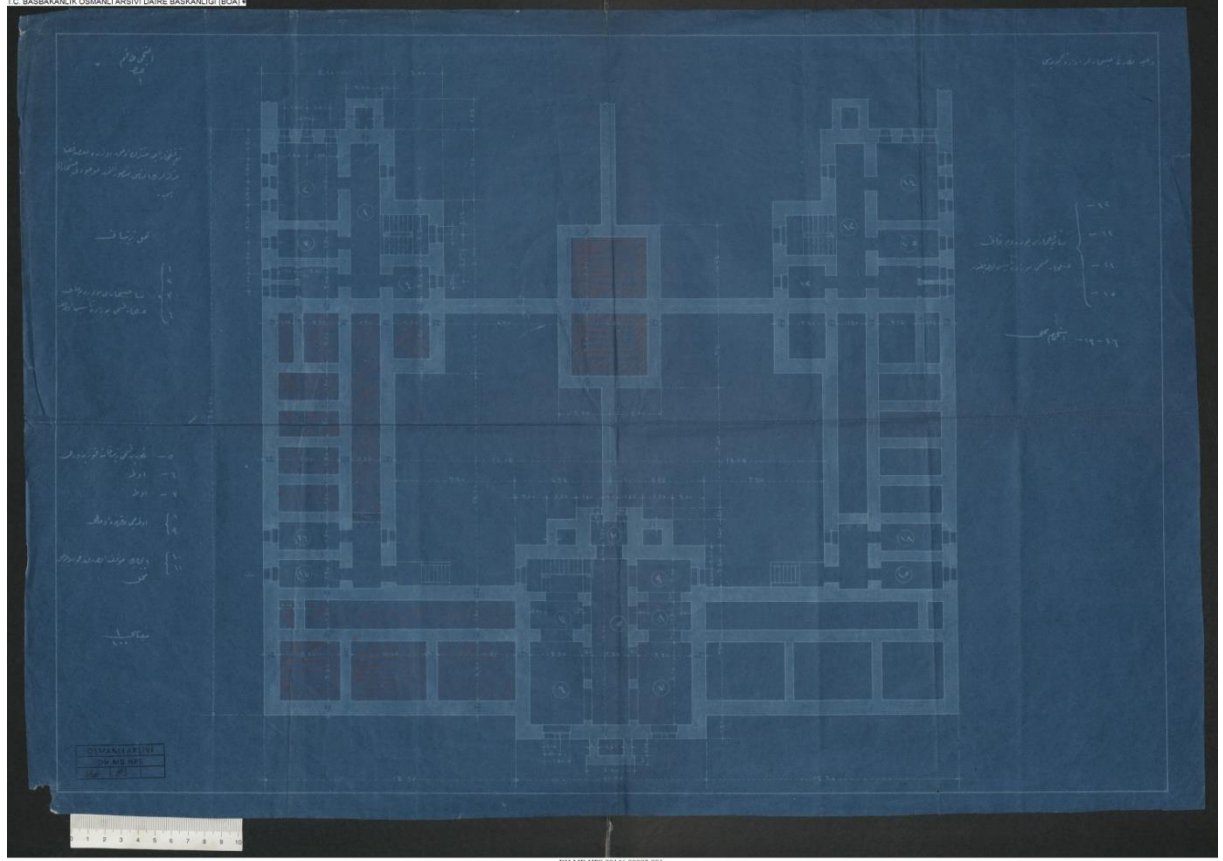
Yıldıztaş, Mümin. 2010. *Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ekler

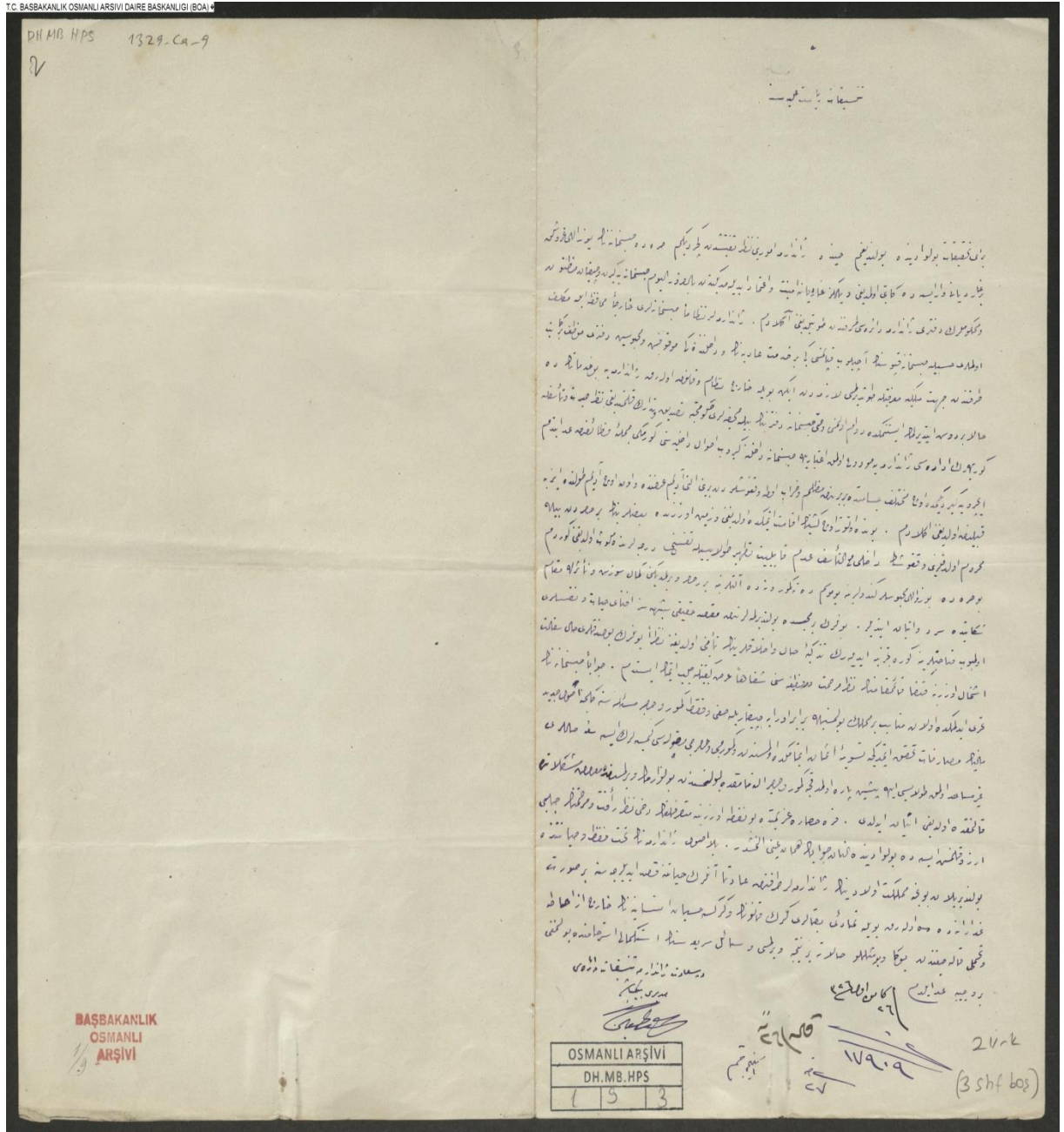
Ek 1: BOA, DH. MB. HPS, nr. 143/3 Vilayet, Liva, Kaza Hapishane ve Tevkifhanelerinin Islahı Kapsamında Yapılan Bina Planı

Ek 2. BOA, DH. MB. HPS, nr. 146/83 Kaza Merkezlerinde Yapılacak Altmış Kişilik Hapishanelerin Planı

Ek 4. BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/9 Bolvadin Hapishanesinin Durumunu Anlatan Rapor

DH.MB.HPS.00001.00009.003

Ek 5. BOA, DH. MB. HPS, nr. 8/39 Bolvadin Kazası Hapishanesi Tamirat Masraflarına Dair Bir Belge

2

نوع هجيات	اربعاد		تعداد	نوع	ملاحظات
	عدد	نقد			
ایستخار از راه ریتل سنگین و در سوزن خاجه	۶۰	۶۰	۶۰	نقد	استخار و دیگر هجیات
شمالها از	۱۵	۱۵	۱۵	نقد	
عایینتھا از اجدید نقد	۶۰	۶۰	۶۰	نقد	عایینتھا از اجدید نقد
میلتھا از اجدید نقد	۶۰	۶۰	۶۰	نقد	
زام تقویت کس	-	-	-	-	
میراثہ آتش و ضعیف ایراد افره قاسم	-	-	-	-	
کجه آلا میراثہ	-	-	-	-	
محمد میراثہ کس (زام تقویت کس)	-	-	-	-	
1475					

BASKANLIK
OSMANLI
ARSIVI